

(İstanbul 1933); *Kokain* (İstanbul 1933); *Üvey Ana* (Ankara 1933); *Üç Kızın Hikâyesi* (İstanbul 1933); *Aşkın Temizi* (İstanbul 1937); *Çapraz Delikanlı* (İstanbul 1938); *Zekeriya Sofrası* (İstanbul 1938); *Mezar Kazıcıları* (İstanbul 1939); *Giderayak* (İstanbul 1939); *Yayla Kızı* (İstanbul 1940); *Türk Duygusu* (mensure/ kısa yazı, Ankara 1941); *Bebek* (İstanbul 1941); *Bir Şöförün Gizli Defteri* (İstanbul 1943); *Sansaros* (İstanbul 1945); *Eğer Aşk* (İstanbul 1946); *Bir Kızın Masalı* (İstanbul 1954). **Çocuk Kitapları:** *Gazi'nin Gizli Ordusu* (İstanbul 1930); *Demirelin Hikâyeleri* (İstanbul 1930); *Meçhul Asker* (İstanbul 1930); *Köy Muallimi* (piyes, Ankara 1932); *Yılmazların İkizleri* (piyes, Ankara 1932).

Bunlardan *İki Süngü Arasında* ve *Bir Şöförün Gizli Defteri* adlı eserleri filme alınmıştır. Eserlerinin geniş bir listesini Ferit Ragıp Tuncor, *Yeni Defne*'de (s. 8-9) ve Abide Doğan, *Aka Gündüz* adlı eserinde (s. 184-187) vermişlerdir.

BİBLİYOGRAFYA:

S. Nüzhet Ergun, *Aka Gündüz, Hayatı, Eserleri*, İstanbul 1937; a.m.f., *Türk Şairleri*, I, 387-394; Murat Uraz, *Akagündüz-Hayatı, Şahsiyeti, Eserleri ve Eserlerinden Parçalar*, İstanbul 1938; İsmail Habib [Sevük], *Tanzimat'tan Beri Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul 1943, s. 484; Hilmi Yücebaş, *Bütün Cepheleriyle Aka Gündüz*, İstanbul 1959; Kocatürk, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 850; Akyüz, *Modern Türk Edebiyatı*, s. 171, 174, 182-183, 233; Abide Doğan, *Aka Gündüz*, Ankara 1989; Ferit Ragıp Tuncor, "Aka Gündüz (Enis Avni) 1885-1958", *Yeni Defne*, II/20, İstanbul 1983, s. 3-9; "Aka Gündüz", *TDEA*, I, 83-84.

SEMA UĞURCAN

AKABE

(القبّة)

Allah'a giden yolda
sâlikin önüne çıkan
aşılması güç engelleri ifade etmek için
kullanılan bir tasavvuf terimi.

Sözlükte "sarp yol, dağdaki aşılması zor dik geçit" anlamına gelen *akabe*, Kur'an-ı Kerim'de mecazi olarak köle âzat etmek, bir yetim veya yoksulu doyurmak; mümin, sabırlı ve haktan yana kimselerden olmak gibi faziletler için kullanılmıştır (bk. el-Beled 90/11-14). Kur'an insanı, kendisine birçok nimetler verilmiş olmasına rağmen, neticesi hayır olan bu sarp ve dik yokuşu tırmanarak faziletler kazanma çabasını göstermediği için kinamıştır.

Mutasavvıflar Kur'an'da geçen *akabe* kelimesini, "maksada ulaşmak için aşılmaması, yok edilmesi gereken tabii engeller ve nefsanî bağlar" olarak yorumlamışlardır. İbrâhim b. Edhem, bir kimsenin sâlih kişiler derecesine çıkabilmesi için refah, izzet, rahatlık, uyku, zenginlik, tamah kapılarını kapatıp sıkıntı, zillet, cehd, uykusuzluk, fakirlik, ölüme hazırlık kapılarını açmaktan ibaret olan "altı akabe"yi aşması gerektiğini söyler. İbnü'l-Arabî'ye göre sûfi ile muradı olan hak arasında sarp ve dik bir yokuş vardır. O, tabiat itibarıyla bu yokuşun alt tarafındadır. Zirveye çıkmak için bu dik yokuşun aşılması gerekir. Tepe noktasına çıkılıp öte tarafına bakılınca artık bir daha geri dönülemez; çünkü dönüşmesi imkânsız bir noktaya ulaşılmıştır. Sûfilerin, "Dönen yoldan döner, eren dönmeyiz" sözü bu makam için söylenmiştir. Bu tepe noktası "işrâf" ve "rtılâ" makamıdır.

Halvetiyye tarikatında nefsin emmâre, levvâme, mülhime, mutmainne, râziyye, marziyye ve kâmile sıfatları onun akabeleri kabul edilir. Bu yedi akabe lâilâhe illallah, Allah, hû, hak, hay, kayyûm, kakhâr zikriyle aşılar ve her akabe safhasında bir nur tecelli eder. Bu nurlar sırasıyla şöyledir: Mavi, sarı, kırmızı, siyah, yeşil, beyaz ve renksiz.

"Yalnız sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz" (el-Fâtiha 1/5) âyetinde, "Yalnız sana ibadet ederiz" şeriata "Yalnız senden yardım dileriz" hakikate işaret eder. Şeriata, "faydalı ilim" ve "ihlâslı amel" akabeleri geçilerek ulaşılır. "Yalnız sana ibadet ederiz"deki akabeleri geçmek için, çocuğu sütten keser gibi organları şeriata aykırı işlerden, nefsi kötü alışkanlıklardan, sırrı tabiatın bulanıklığından, akli vehim ve hayalden, ruhu mâsivâdan arındırmak gerekir. Hakikate ise yedi akabe geçilerek ulaşılır: Birinci akabeden ihlâslı niyet, ikincisinden hikmet, üçüncüsünden ledünnî bilgiler, dördüncüsünden mele-küttaki münâcâtlar, beşincisinden kurbiyet makamındaki nurlar, altıncısından sevgi halindeki müşahedenin ışıkları görünür. Yedinci akabeyi aşanlar kutsiyet gülistanına konarlar. Burası fenâ ve mahv makamıdır. Bazı kaynaklarda ilim, tövbe, alâik (dünya, nefis, şeytan), avâz (rızk, tehlike, kazâ, musibet), bâis (havf-recâ), kâdih (ucb-riya), hamd ve şükürden ibaret yedi akabeden söz edilir.

Akabeler, Gazzâlî'nin *Risâletü'l-ı-tayr*'ından sonra Attâr'ın *Manîku'l-ı-tayr*'ında

oldukça geniş ve edebî bir üslûpla işlenmiştir. Ancak Attâr *akabe* yerine vâdi terimini kullanmıştır. Ona göre Allah'a vâsıl olmak, ancak son derece zor ve tehlikeli olan aşk, mârifet, istiğnâ, tevhid, hayret, fakr ve fenâ vadileri aşıldıktan sonra mümkündür. Sâlikin sadece Allah'ı görmesi ve mâsivâyı görmemesi makamına cem' adı verilir. Bu hal den sonra fark-ı sâni denilen ve yaratıcıyı yaratıcı, yaratılmışı da yaratılmış olarak görme ve ikisini birbirinden ayırma hali gelir. En değerli ve en yüce hal budur. Ancak fark-ı sâniye ulaşmaya genellikle cem' hali engel olduğundan buna *akabetü'l-cem*' denilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA:

Sülemî, *Tabakât*, s. 38; Gazzâlî, *Risâletü'l-tayr* (*Mecmû'âtü'r-resâ'il* içinde), Beyrut 1406/1986, s. 47-53; İbnü'l-Arabî, *el-Fütûhât*, IV, 107-108; Attâr, *Manîku'l-ı-tayr* (nşr. Cevad Şekür), Tahran 1962; Gümüşhânevi, *Câmi'u'l-uşûl*, İstanbul 1276, s. 76; Sâdık Vicedânî, *Tomar-Halvetiyye*, s. 35; Abdülmün'im el-Hifnî, *Mu'cemü müşâlahâti's-sûfiyye*, Beyrut 1400/1980, s. 185.

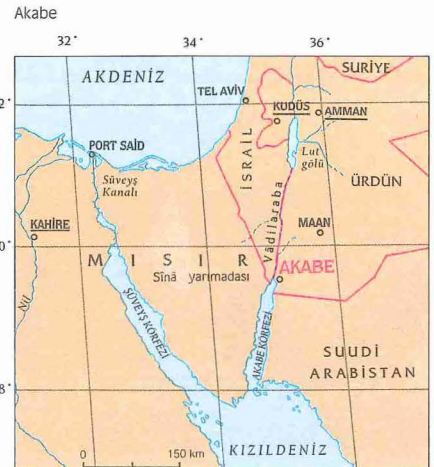
SÜLEYMAN ULUDAĞ

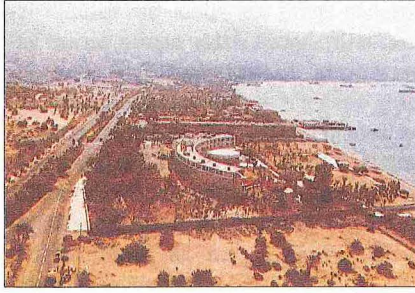
AKABE

(القبّة)

Ürdün Hâşimî Krallığı'nın
Kızıldeniz kıyısında bulunan
önemli bir liman şehri.

Akabe körfezinin kuzeydoğu köşesinde bulunan ve önceleri Eyle (Elath) adıyla anılan Akabe, Ürdün'ün denize açılan tek limanıdır. Şehir, Maan ile doğudaki Vâdihismâ'dan gelen yolların Vâdism

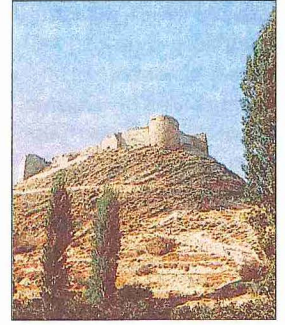
Akabe şehriden bir görünüş

(وادی إثم) üzerinden geçerek körfeze ulaştığı yerde kurulmuştur. Dağlardan körfeze doğru açılan geçit Akabetü'l-Eyle olarak bilinirken sonraları Akabe olarak kısaltılmış ve şehrin de adı olmuştur.

İslâmiyet'ten önce Eyle Bizanslılar'a bağlı olarak Gassâniler tarafından idare edilmiştir. Eski devirlerde, kısmen de Ortaçağ'da deniz ve kara ticareti için büyük önemi haizdi. Zira şehir kervan yolları ile limanın birleştiği noktada bulunuyordu. Eyle ile İslâmî devirdeki ilk münasebet, 9 (630-31) yılında Tebük Seferi sırasında rahip Yuhannâ b. Ru'be başkanlığında halkın itaat etmesi ve bağlılık bildirmesi ile görülmektedir. Hz. Peygamber, Eyle rahibine gönderdiği mektuba verilen müsbet cevap üzerine kendilerine bir *ahidnâme** göndermiştir (bk. M. Hamîdullah, s. 117).

İlk İslâm fetihleri sırasında müslümanlar tarafından alınan Akabe, 1115 yılında I. Haçlı Seferi esnasında Kudüs Krallığı'nın hâkimiyetine girdi. Kral Baudouin önce Şevbek dolaylarında bir kale yaptırdı, daha sonra da Franklar tarafından Aila veya Elyn şeklinde adlandırılan şehri işgal ve bir iç kale inşa ederek tahkim etti. Bundan sonra şehrin karşısında bulunan ve Franklar'ın Graye dedikleri Ce-

zîretülfır'avn'a geçerek burada da bir kale inşa ettirdi. Her iki müstahkem mevkide garnizonlar kuruldu. Bunların yardımı ile artık Franklar Şam ile Arabistan ve Mısır arasındaki yollara hâkim olmuş bulunuyorlardı. Ancak Selâhaddin-i Eyyûbî 1170 Aralık ortalarında şehri ve adayı zaptetti. Böylece Eyle ve dolayısıyla hac yolları tekrar müslümanların eline geçmiş oldu. Akabe daha sonra Memlûk Devleti'nin idaresi altına girdi. Sultan Nâsır Muhammed b. Kalavun zamanında (1309-1340) hac kafilelerinin rahatça seyahat etmesi için bazı imar faaliyetlerine girişildi. Memlûkler devrinin sonlarında Sultan Kansu Gavri (ö. 1516) de bölgeden geçen hac kafilelerinin emniyetini sağlamak için burada bir kale yaptırdı. Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferi sırasında Osmanlı idaresine giren Akabe, Osmanlı idarî teşkilâtında Hicaz bölgesine bağlı idi ve Cidde'deki valinin kontrolü altında bulunan kale muhafızı burada oturuyordu. Osmanlı döneminde de hac yoluna itina gösterilmiş ve yolların muhafazası için bir kale inşa edilmiştir. İdrîsî ve Evliya Çelebi gibi seyyahlar kervan yolunun gayet sarp inişli, iki tarafı yalçın kayalarla çevrili olduğunu belirtmektedirler. Bu yollar-dan geçen hacılar daima koruma altına alınmış ve güvenlikleri sağlanmıştı. Osmanlılar'ın yaptırdığı kaleyi Evliya Çelebi ayrıntılı bir şekilde anlatmakta ve içindeki kulelerden, hisarlarından, camisinden, hamamından, kapılarından, değirmeninden bahsetmektedir. Dört tarafı hurma bahçeleri ile kaplı olan kaleye erzak Kudüs, Halîlürrahman, Nablus, Aclûn, Remle ve Gazze'den gelmekte idi. Osmanlı topraklarından hacca gidenlerin Şam'dan sonra ikinci ana durağı olan Akabe, aynı zamanda Şam ile Mısır üzerinden gelen hacıların da buluşma noktası idi. Akabe, 1869 yılında Süveyş Kanalı'nın açılması ve 1908'de Hicaz demiryolunun yapılması ile önemini kısmen kaybetti.

Akabe'de
Sevbek
Kalesi
kalıntıları

Osmanlı Devleti 1892'de Hidiv Abbas Hilmi Paşa'dan Mısır idaresinde olan bölgeleri tahliye etmesini istedi. 1906 yılına kadar bir gelişme olmaması üzerine Osmanlılar Akabe'yi ve yakınındaki Tâbe'yi idareleri altına aldılar. Ancak Hindistan yolunun emniyeti için bölgeyi önemli gören İngiltere Bâbüalî'den Akabe'nin derhal tahliye edilmesini istedi ve on günlük bir süre tanıdı (3 Mayıs 1906). Bu olay son devir Türk siyasi tarihinde Akabe meselesi adıyla geçmektedir.

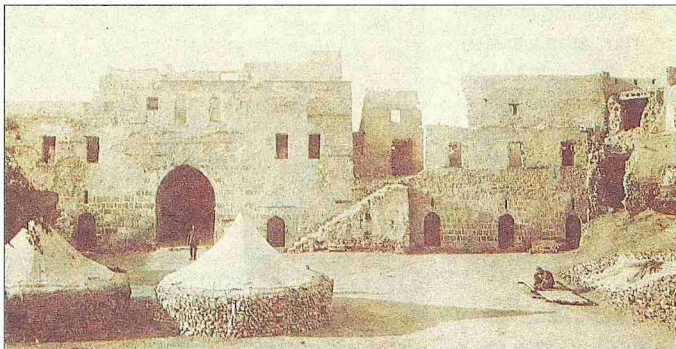
I. Dünya Savaşı'ndan sonra idarî bakımdan eskiden olduğu gibi Hicaz'a bağlı kalan Akabe, Hicaz'ın Ekim 1925'te Necid bölgesinden gelen Suûdîler'in eline geçmesi üzerine Maan ile birlikte Ürdün'e bağlandı. 1948-1949 Filistin Savaşı'ndan sonra yeni yerleşime sahne olan şehirde nüfus süratle çoğaldı. Bugün Ürdün'ün Kızıldeniz'e ve yurt dışına açılan tek liman şehri olması ve ülkenin gelir kaynakları arasında önemli yeri bulunan fosfatın bu limandan ihraç edilmesi sebebiyle Akabe ticarî bir merkez durumundadır. Ayrıca iktisadî duruma bağlı olarak lüks oteller ve turistik yatırımlarla şehir modern bir görünüm kazanmıştır. Akabe'nin nüfusu 1952'de 2.835 iken 1988'de 40.275'e ulaşmıştır.

BİBLİYOGRAFYA:

İdrîsî, *Şifâtü'l-Mağrib*, s. 163-164; İbn Bat-tûta, *Tuhfetü'n-nüzzâr*, Kahire 1322-23, I, 80; II, 215; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, Kahire 1383/1963, IX, 104; Süyûtî, *Hüsnü'l-muhâdara*, II, 115; Evliya Çelebi, *Seyahatnâme*, IX, 460, 585; X, 822-824; Abdullah b. Hüseyin, *Müzekkirâtî*, Beytülmağdis, ts.; Daniş-mend, *Kronoloji*, IV, 352; *el-Kâmûsü'l-İslâmî*, V, 427; Yûsuf Dervîş Gavânime, *Tarîhu's-siyâst li's-sârkî'l-Ürdün fi'l-'aşri'l-Memlûkî*, *el-Memâlikî'l-bahriyye*, Amman 1982, s. 187, ayrıca bk. İndeks; Ramazan Şeşen, *Salâhaddin Devrinde Eyyûbîler Devleti*, İstanbul 1983, s. 40; M. Hamîdullah, *el-Vesâ'îku's-siyâsiyye*, Beyrut 1405/1985, s. 117; *The Middle East and North Africa*, London 1985, II, 453, 458, 462; S. Runciman, *Haçlı Seferleri Tarihi* (trc. Fikret Işıltan), Ankara 1987, II, 81; A. Musil, "Eyle", *IA*, IV, 420-421; H. W. Glidden, "Ayla", *EI*² (İng.), I, 783-784.

MUSTAFA L. BİLGE

XX. Yüzyıl
başlarında
Akabe
Kalesi'nin
içten
görünüşü
(İÜ Ktp.,
Album, nr. 90644)